GENTA

GENÇ TARTIŞMACILAR

MECLİSİ | 2026

Çalışma Rehberi

Dinişleri Komisyonu

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kamu Maliyesi İle Uyumlu Bütçe Tahsisleri, Harcama Denetimleri ve Mali Şeffaflık Standartlarının Belirlenmesi

İÇİNDEKİLER

Akademi Başkanından Mektup
Akademik Asistandan Mektup
3. Gündem Maddesine Giriş
3.1. Kavramsal Çerçeve
3.1.1. Kamu Maliyesi, Bütçe Tahsisi ve Mali Şeffaflık
3.1.2. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Mali İşleyişi
3.1.3. Kamu Mali Yönetiminin Temel İlkeleri
3.2. Bütçe Yapısı ve Kaynak Dağılımı
3.2.1. Genel Bütçeden Ayrılan Pay ve Bütçenin Gelişimi
3.2.2. Bütçe Tahsislerinin Diğer Kamu Kurumlarıyla Karşılaştırılması
3.2.3. Personel, Yatırım ve Din Hizmetleri Harcamalarının Dağılımı
3.2.4. Mali Dengenin Değerlendirilmesi
3.3. İç Kontrol ve İç Denetim Uygulamaları
3.4. Mali Şeffaflık
3.4.1. Bütçe Verilerinin Açıklığı ve Kamuoyunun Bilgilendirilmesi
3.4.2. Harcamaların İzlenebilirliği ve Raporlama Standartları
3.4.3.Şeffaflık Alanındaki Eksiklikler ve Gelişim İhtiyaçları
3.5. Mali Yönetimin Yeniden Yapılandırılması
3.5.1. Bütçe Tahsislerinde Kriterlerin Belirlenmesi
3.5.2. Yeniden Yapılandırmanın Sınırları: İdari Özerklik, Hizmetin Niteliği ve Uygulanabilirlik
3.6. Uluslararası Yaklaşımlar
3.6.1. Farklı Ülkelerde Din Hizmetlerinin Finansmanı
3.6.2. Uluslararası Uygulamaların Türkiye İçin Değerlendirilmesi
3.7. Siyasi Perspektif
3.8. Gündem Maddesine Dair Cevaplanması Gereken Sorular
KAYNAKÇA

Akademi Başkanından Mektup

Sayın katılımcılar, kıymetli ekibim;

Sizlerle, üzerinde yaklaşık iki aydır ekibimle birlikte büyük bir gayretle çalıştığımız bu meclis simülasyonunda bir araya gelmekten büyük bir onur duyuyorum. Ben Ahmet İshak OLGUN; Pendik İTO Şehit Ahmet Arslanhan Anadolu İmam Hatip Lisesi 10. sınıf öğrencisi olarak bu meclis simülasyonunda Akademi Başkanlığı görevini üstleniyorum.

Ekibimle birlikte temel gayemiz; akademik münazara, uluslararası ilişkiler, parlamenter kültür ve diplomatik simülasyon birikimlerimizin ışığında, genç bireyler olarak analitik düşünceyi ve demokrasi bilincini ön plana çıkarmaktır. Komisyonlarımızda ele aldığımız ulusal ve küresel meseleleri yalnızca yüzeysel tartışmalarla değil; çoğulcu katılım ilkelerine, özgür tartışma ortamına ve nitelikli fikri altyapıya dayandırarak derinlemesine kavramayı hedefliyoruz. Bilgi, sadece bireysel bir birikim değil; meclis zemininde demokratik ve hakkaniyetli reformlar inşa etmek ve toplumun istifadesine sunmak için paylaşıldıkça anlam kazanan kurumsal bir sorumluluktur. Bu yüzden her şeyi bildiğimiz yanılgısına kapılmadan, sorgulamaya, araştırmaya ve katılımcı-teorik çıktılar üretmeye kararlılıkla devam etmek zorundayız.

Ulusal ve uluslararası platformlarda elde ettiğimiz tecrübelerle de sabit olduğu üzere; halk iradesi, çoğulculuk, kamu yararı, insan onuru ve ifade hürriyeti gibi evrensel demokrasi ilkelerini çağımızın dinamikleriyle buluşturmaya, hayatın ve mevzuatın her alanında demokratik adalet idesini hâkim kılmaya talip olmalıyız. Geleceğin demokratik ve katılımcı devlet mimarisine akılcı, tutarlı ve nitelikli birer taş da biz koymalıyız.

Amacımız sizlere akademik donanımı yüksek, nitelikli, demokratik ve ufuk açıcı bir müzakere ortamı sunmaktır. Demokrasinin ve hakkaniyetin üstünlüğünü şiar edindiğimiz bu süreçte, ortaya koyacağınız nitelikli fikirlerinizle ve yapıcı tartışmalarınızla bu simülasyona katacağınız değere gönülden inanıyoruz.

Sevgi ve saygılarımla...

Genç Tartışmacılar Meclisi'26 Akademi Başkanı

Ahmet İshak OLGUN

Akademik Asistandan Mektup

Sayın Katılımcılar,

Genç Tartışmacılar Meclis Simülasyonu kapsamında Din İşleri Komisyonu'nda sizlerle birlikte çalışacak olmaktan büyük bir memnuniyet duyuyorum. Komisyonumuz, dinin bireysel ve toplumsal hayattaki yerini, din hizmetlerinin kurumsal sorumluluklarını ve inanç özgürlüğünün hukuki sınırlarını ele alan; ilmî birikim, adalet ve sorumluluk bilincini bir araya getiren önemli bir müzakere zemini sunmaktadır.

Gündem maddelerimiz; Diyanet İşleri Başkanlığı'nın uluslararası faaliyetleri ve kurumsal konumu, dinî toplulukların hukuki statüsü ve denetimi ile kamu kaynaklarının kullanımı ve mali şeffaflık meselelerini kapsamaktadır. Bu başlıklar, din hizmetlerinin yürütülmesinden kamu emanetinin korunmasına kadar uzanan geniş bir sorumluluk alanını ihtiva etmektedir. Bu çerçevede temel gayemiz, meseleleri yalnızca idari ve hukuki boyutlarıyla değil, ahlaki ilkeler ve toplumsal sorumluluklar bakımından da değerlendirebilmektir.

Hazırlanan rehberlerin, tartışmalarınıza ilmi bir temel oluşturmasını ve farklı görüşleri tarihi, hukuki ve toplumsal bağlamlarıyla ele almanıza katkı sunmasını temenni ediyorum. Müzakere sürecinde adaletin, emanete riayetin ve hakkaniyetin gözetilmesi; fikirlerin sağlam delillerle temellendirilmesi ve farklı yaklaşımların karşılıklı saygı çerçevesinde değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Zira hakikati aramak, yalnızca konuşmayı değil, dinlemeyi, sorgulamayı ve gerektiğinde kendi kanaatini yeniden gözden geçirmeyi de gerektirir.

Hakkaniyetin ilimle, ilmin ise sorumlulukla yol bulduğu verimli bir müzakere dileğiyle…

Saygılarımla**,**

Din İşleri Komisyonu Akademik Asistanı
Zeliha Kızıltunçden

3. Gündem Maddesine Giriş; Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kamu Maliyesi İle Uyumlu Bütçe Tahsisleri, Harcama Denetimleri ve Mali Şeffaflık Standartlarının Belirlenmesi

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kamu maliyesiyle uyumlu bütçe tahsisleri, harcama denetimleri ve mali şeffaflık standartlarının belirlenmesi gündemi, din hizmetlerinin kamusal niteliği ile kamu kaynaklarının etkin, verimli ve hesap verebilir biçimde kullanılması arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. Genel bütçeden Diyanet İşleri Başkanlığına ayrılan kaynakların büyüklüğü kadar, bu kaynakların hangi öncelikler doğrultusunda dağıtıldığı, harcamaların hizmetlerin niteliğine nasıl yansıdığı ve mali süreçlerin ne ölçüde denetlenebilir olduğu da önem taşımaktadır. Bu çerçevede mali yönetim, yalnızca bütçe hazırlama ve harcama işlemlerinden ibaret olmayıp kamu yararını gözeten bütüncül bir planlama, uygulama ve değerlendirme süreci olarak ele alınmalıdır.

Diyanet İşleri Başkanlığının ülke genelindeki teşkilat yapısı; personel giderleri, din hizmetleri, eğitim ve yayın faaliyetleri, bakım-onarım çalışmaları, yatırımlar ve kurumsal altyapı gibi farklı harcama alanlarını beraberinde getirmektedir. Bu alanların her biri, hizmetin sürekliliği ve niteliği bakımından farklı ihtiyaçlara sahiptir. Dolayısıyla kurumun bütçesini yalnızca toplam ödenek üzerinden değerlendirmek, kaynak dağılımının gerekçelerini ve sonuçlarını açıklamak için yeterli değildir. Sağlıklı bir değerlendirme; bütçe tahsislerini hizmet ihtiyaçları, maliyetler, performans hedefleri ve uzun vadeli sürdürülebilirlik çerçevesinde ele almayı gerektirir. Aynı zamanda bütçe artışlarının ve harcama farklılıklarının, ilgili yılların ekonomik koşulları ve kurumsal ihtiyaçları dikkate alınarak yorumlanması önemlidir.

Kamu kaynaklarının sorumlu kullanımı, harcamaların belirlenmiş amaçlara uygunluğunun yanı sıra mali işlemlerin güvenilir kayıtlarla izlenebilmesini ve denetim sonuçlarının kurumsal iyileştirmeye dönüştürülmesini de gerektirir. İç kontrol mekanizmaları, bağımsız denetim raporları ve performans değerlendirmeleri bu sürecin temel unsurlarıdır. Bununla birlikte mali denetim ile hizmetlerin niteliğine ilişkin değerlendirme birbirinden ayrılmalıdır. Bir harcamanın usule uygun gerçekleştirilmesi, tek başına beklenen sonuçların elde edildiğini göstermediği gibi, bütçe kullanımındaki bir farklılık da doğrudan verimsizlik veya usulsüzlük olarak yorumlanmamalıdır.

Kamuoyunun kurumun mali işleyişini değerlendirebilmesi, bütçe verilerinin düzenli raporlanmasına, kaynak dağılımının gerekçelerinin açıklanmasına ve denetim bulgularının takibinin görünür olmasına bağlıdır. Bu yaklaşım, hesap verebilirliği güçlendirirken mali kararların kanıta dayalı biçimde tartışılmasına da imkân tanır.

Bu gündem maddesinin temel amacı, Diyanet İşleri Başkanlığının din hizmetlerini sürdürme sorumluluğunu ve kurumsal ihtiyaçlarını gözeterek kamu kaynaklarının tahsisi, kullanımı ve denetimi için daha tutarlı standartların geliştirilmesini değerlendirmektir. Mali disiplinin hizmetin niteliğini zayıflatan dar bir tasarruf anlayışına indirgenmediği; kurumsal ihtiyaçların

da şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerinden bağımsız düşünülmediği bir yaklaşım esas alınmalıdır. Böylece kamu yararı, mali sürdürülebilirlik ve hizmet kalitesi arasında dengeli bir ilişki kurulması hedeflenmektedir.

3.1. Kavramsal Çerçeve

3.1.1. Kamu Maliyesi, Bütçe Tahsisi ve Mali Şeffaflık

- Kamu Maliyesi

Kamu maliyesi, devletin gelir toplama, kaynak tahsis etme, harcama yapma ve mali sonuçları yönetme faaliyetlerinin bütünüdür. Kamu bütçesi, bu faaliyetlerin yıllık planı olmanın ötesinde, kamusal önceliklerin hangi kaynaklarla hayata geçirileceğini gösteren bir politika belgesidir.

- Bütçe Tahsisi

Bütçe tahsisi, mevcut kaynakların kurumlar, programlar ve faaliyetler arasında belirli amaçlar doğrultusunda paylaştırılmasıdır. Kaynaklar sınırlı olduğu için her tahsis, başka bir kullanım seçeneğinden vazgeçme anlamına gelir; bu nedenle gerekçelendirme önemlidir.

Bütçe ödeneği, belirli bir amaç için harcama yapmaya izin veren üst sınırdır; gerçekleşen harcama ise yıl içinde fiilen kullanılan kaynaktır. Başlangıç ödeneği, yıl içindeki değişiklikler, toplam kullanılabilir ödenek ve yıl sonu gideri ayrı kavramlardır. Bunları karıştırmak, bütçe artışları veya tasarruflar hakkında hatalı sonuçlara yol açabilir. Örneğin başlangıç ödeneğinin altında harcama yapılması, ihtiyaçların karşılanmadığını, satın almanın ertelendiğini ya da tasarruf sağlandığını gösterebilir; sebep ayrıca incelenmelidir.

Bütçe tahsisinin kalitesi, yalnızca girdilerle ölçülmez. Personel sayısı ve bina sayısı girdidir; sunulan hizmetler çıktıdır; hizmetlerin toplumda oluşturduğu değişim ise sonuçtur. Örneğin dinî rehberlik faaliyetlerinin sayısı bir çıktı göstergesidir. Bu faaliyetlerin erişilebilirliği, niteliği ve farklı grupların ihtiyaçlarına cevap verme düzeyi ise daha kapsamlı bir değerlendirme gerektirir. Dinî hizmetlerin manevi etkisini tek bir sayısal göstergeye indirgemek uygun değildir; buna karşılık erişim, zamanlılık, eğitim materyallerinin niteliği ve başvuru süreçleri gibi ölçülebilir unsurlar izlenebilir.

- Mali Şeffaflık

Mali şeffaflık, bütçe ve mali sonuçlara ilişkin bilgilerin kapsamlı, güvenilir, zamanında, anlaşılır ve erişilebilir biçimde yayımlanmasıdır. Uluslararası Para Fonu'nun Mali Şeffaflık Kodu bu özellikleri sağlam mali yönetim ve hesap verebilirliğin temel koşulları arasında görür. Şeffaflık yalnızca belge yayımlamak değildir. Bilginin kullanıcı tarafından bulunabilir, karşılaştırılabilir ve yorumlanabilir olması gerekir. Çok sayıda teknik tablo yayımlansa bile açıklayıcı özetler, tanımlar ve önceki yıllarla kıyaslama yoksa kamuoyunun gerçek anlamda bilgilendirildiği söylenemez.

3.1.2 Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Mali İşleyişi

Diyanet İşleri Başkanlığı, Anayasa'nın 136. maddesi uyarınca genel idare içinde yer alan ve laiklik ilkesi doğrultusunda görev yapan bir kamu idaresidir. Mali açıdan genel bütçeli idareler arasında bulunur; dolayısıyla kendi gelirlerini toplayarak bütçesini oluşturmak yerine, ödeneğini Merkezî Yönetim Bütçe Kanunu aracılığıyla alır. Teşkilatı merkez, taşra ve yurt dışı birimlerinden oluşur. TBMM'deki bütçe görüşmelerinde ise Cumhurbaşkanlığı ile bağlı ve ilgili kuruluşların bütçeleri kapsamında değerlendirilir.

Diyanet İşleri Başkanlığının mali işleyişi; bütçenin hazırlanması, ödeneklerin faaliyet alanlarına dağıtılması, harcamaların gerçekleştirilmesi, muhasebe kayıtlarının tutulması ve yıl sonunda mali sonuçların raporlanması aşamalarından oluşur. Kurumun stratejik planı ve performans programı, belirlenen hedefleri ve bu hedefler için ayrılan kaynakları ortaya koyar. Faaliyet raporu ise yıl içinde gerçekleştirilen çalışmaların ve performans sonuçlarının değerlendirilmesine imkân tanır. Merkezi yönetim bütçe belgeleri kurumun ödeneğini diğer kamu idareleriyle aynı mali çerçevede incelemek için, kesin hesap verileri ise başlangıçta planlanan kaynaklarla yıl sonunda gerçekleşen harcamaları karşılaştırmak için temel kaynaklardır.

Kurumun hizmet alanları ibadet ve vaaz hizmetleri, yaygın din eğitimi, hac ve umre organizasyonları ile yurt dışı teşkilatının faaliyetleri etrafında şekillenir. Bu geniş hizmet ağı, personel giderleri başta olmak üzere eğitim, yayın, mal ve hizmet alımları, bakım ve onarım, bilgi teknolojileri ve yatırım harcamalarını beraberinde getirir. Özellikle merkez ve taşra teşkilatında din hizmetlerinin ülke genelinde sürdürülmesi, personel harcamalarının bütçede önemli bir yer tutmasına neden olur.

Bütçe belgelerinin program sınıflandırmasında kaynakların önemli bir bölümü "Din Hizmetleri ve Yaygın Din Eğitimi" programında yer alır. Örneğin 2025 yılı için bu programa ayrılan ödenek yaklaşık 127 milyar liradır. Ancak bütçe tutarlarının değerlendirilmesinde yalnızca toplam ödeneğe odaklanmak yeterli değildir. Kaynakların hangi faaliyetlere yönlendirildiği, hedeflenen hizmetlerin ne ölçüde gerçekleştirildiği ve harcamaların uzun vadeli etkileri de dikkate alınmalıdır.

Diyanet İşleri Başkanlığının mali yapısı incelenirken kurum bütçesi ile kurum çevresinde faaliyet gösteren vakıf ve derneklerin mali kaynakları da birbirinden ayrılmalıdır. Türkiye Diyanet Vakfı gibi hukuken ayrı tüzel kişiliğe sahip kuruluşların bağış ve kendi gelirleri, Diyanet'in genel bütçesinden farklı bir mali alan oluşturur. Bu nedenle söz konusu kaynakların kurum bütçesine dâhilmiş gibi değerlendirilmemesi, mali verilerin doğru yorumlanması açısından önem taşır.

3.1.3. Kamu Mali Yönetiminin Temel İlkeleri

Kamu mali yönetimi, kamu kaynaklarının planlanması, tahsisi, kullanımı ve denetimini belirli ilkelere dayandıran bir yönetim anlayışıdır. Bu ilkeler, mali kararların yalnızca mevzuata

uygunluğunu değil, kamu yararına hizmet etme düzeyini ve uzun vadeli sürdürülebilirliğini de esas alır. Türkiye'de 2000'li yılların başında gerçekleştirilen mali yönetim reformlarıyla birlikte öne çıkan temel ilkeler şunlardır:

- Mali Disiplin

Kamu harcamalarının mevcut kaynaklarla ve orta vadeli bütçe hedefleriyle uyumlu yürütülmesidir. Harcama kararlarının mali imkânları aşmaması ve kamu kaynaklarının sürdürülebilirliğini gözetmesi esastır.

- Kaynak Tahsisinde Öncelik ve Adalet

Bütçenin, belirlenen kamu hizmeti öncelikleri ve gerçek ihtiyaçlar doğrultusunda dağıtılmasıdır. Nüfus, coğrafi koşullar, hizmet talebi ve mevcut altyapı gibi farklılıklar dikkate alınarak kaynakların dengeli kullanılması amaçlanır.

- Ekonomiklik, Verimlilik ve Etkinlik

Kamu kaynaklarının uygun maliyetle temin edilmesini, en iyi çıktının elde edilmesini ve belirlenen hedeflere ulaşılmasını ifade eder. Bu üç ölçüt, harcamanın maliyetini, ürettiği hizmeti ve ortaya çıkardığı sonucu birlikte değerlendirmeyi sağlar. Maliyetlerin azaltılması, hizmet kalitesini veya erişimini olumsuz etkiliyorsa tek başına başarı göstergesi sayılmaz.

- Hesap Verebilirlik

Kamu yöneticilerinin mali kararlarını ve faaliyet sonuçlarını açıklama, gerekçelendirme ve sorumluluğunu üstlenme yükümlülüğüdür. Bu ilke, kamu gücü ve kaynaklarını kullanan yöneticilerin kararlarının kurumsal ve kamusal sorumluluk çerçevesinde değerlendirilmesini sağlar.

- Performans Odaklılık

Bütçe kaynaklarının belirlenen hedeflerle ilişkilendirilmesi ve faaliyetlerin sonuçları üzerinden değerlendirilmesidir. Harcama miktarının yanında, sunulan hizmetin kapsamı, niteliği ve hedeflere ulaşma düzeyi de dikkate alınır.

- Denetlenebilirlik

Mali işlemlerin kayıt altına alınması, izlenebilir olması ve bağımsız denetime elverişli bir sistem içinde yürütülmesidir. Bu ilke, mali yönetimde hata ve usulsüzlüklerin tespit edilmesinin yanı sıra uygulamaların geliştirilmesine de katkı sağlar. OECD'nin bütçe yönetişimi ilkeleri, kamu kaynaklarının orta vadeli planlama çerçevesinde yönetilmesini ve bütçe kararlarının belirlenen hedeflerle ilişkilendirilmesini öne çıkarır. Uluslararası Para Fonu'nun Mali Şeffaflık Kodu ise kamu maliyesinin kapsamı, mali risklerin açıklanması ve mali raporlamanın güvenilirliği için uluslararası ölçütler sunar.

3.2. Bütçe Yapısı ve Kaynak Dağılımı

3.2.1. Genel Bütçeden Ayrılan Pay ve Bütçenin Gelişimi

Diyanet İşleri Başkanlığının bütçesi son yıllarda nominal olarak önemli ölçüde artmıştır. 2025 yılı için başlangıç ödeneği yaklaşık 130,1 milyar TL iken 2026 yılı bütçesi 174,4 milyar TL olarak belirlenmiştir. 2027 yılı için TBMM'ye sunulan bütçe teklifinde ise kuruma 229,1 milyar TL ödenek ayrılması öngörülmektedir. Bu tutar, 2026 yılı ödeneğine göre yaklaşık yüzde 31,4'lük bir artış anlamına gelir. Ancak 2027 rakamı henüz bütçe teklifi niteliğindedir; kesinleşmiş bütçe olarak değerlendirilmemelidir.

Bütçe artışlarını değerlendirirken başlangıç ödeneği ile yıl sonunda gerçekleşen harcama birbirinden ayrılmalıdır. Nitekim Diyanet'in 2025 yılı başlangıç ödeneği yaklaşık 130,1 milyar TL iken yıl sonu harcaması 129,7 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Bu iki tutar arasındaki yakınlık, ilgili yılın ödeneğinin büyük ölçüde kullanıldığını göstermektedir. Bununla birlikte harcamanın yüksek oranda gerçekleşmesi, kaynakların tek başına verimli kullanıldığını kanıtlamaz; hizmet sonuçları ve harcama kalemleri de incelenmelidir.

Bütçe artışlarının değerlendirilmesinde enflasyon, personel ücretleri, sosyal güvenlik giderleri, personel sayısındaki değişim ve yeni hizmet ihtiyaçları birlikte ele alınmalıdır. Örneğin 2025 yılında personel giderleri ile sosyal güvenlik primlerinin toplamı, kurumun gerçekleşen harcamalarının yaklaşık yüzde 95,7'sini oluşturmuştur. Bu dağılım, bütçenin büyük ölçüde personel kaynaklı giderlere ayrıldığını göstermektedir. Dolayısıyla bütçenin gelişimi incelenirken yalnızca toplam tutardaki artış değil, kaynakların hangi harcama alanlarında yoğunlaştığı da önem taşır.

Bütçenin merkezi yönetim bütçesi içindeki payı ve enflasyondan arındırılmış reel değişimi de değerlendirmeye katılmalıdır. Nominal artış, tek başına kurumun satın alma gücünün veya hizmet kapasitesinin aynı oranda yükseldiği anlamına gelmez. Bu nedenle yıllara ilişkin veriler karşılaştırılırken ödenek türü, gerçekleşme durumu ve fiyat düzeyi birlikte dikkate alınmalıdır.

3.2.2. Bütçe Tahsislerinin Diğer Kamu Kurumlarıyla Karşılaştırılması

Diyanet İşleri Başkanlığının bütçesini diğer kamu kurumlarıyla karşılaştırmak, kamu kaynaklarının kurumlar arasındaki dağılımını ve bütçe önceliklerini değerlendirmek açısından önemlidir. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığının 2027-2029 Orta Vadeli Programı'nda yer alan 2027 yılı ödenek teklif tavanlarına göre Diyanet İşleri Başkanlığı için yaklaşık 229,1 milyar TL öngörülmüştür. Aynı programda İçişleri Bakanlığı için 158,4 milyar TL, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı için 145,1 milyar TL, Ticaret Bakanlığı için 104,2 milyar TL, Kültür ve Turizm Bakanlığı için 69,7 milyar TL, Dışişleri Bakanlığı için 64,4 milyar TL ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı için 27 milyar TL ödenek tavanı belirlenmiştir. Bu tutarlar, 2027 yılına ilişkin öngörülerdir; kesinleşmiş bütçe ödenekleri olarak değerlendirilmemelidir.

Bununla birlikte kurumların toplam bütçelerini doğrudan karşılaştırmak, mali öncelikler hakkında tek başına yeterli bilgi sunmaz. Kamu idarelerinin görev alanları, personel sayıları, hizmet kapsamları ve yatırım ihtiyaçları birbirinden farklıdır. Örneğin ülke genelinde yaygın bir personel ağıyla hizmet sunan Diyanet'in bütçe yapısı ile büyük ölçekli altyapı yatırımları gerçekleştiren bir bakanlığın bütçe yapısı aynı ölçütlerle değerlendirilemez. Ayrıca bazı hizmetlerin bağlı kuruluşlar veya farklı kamu yapıları aracılığıyla yürütülmesi, toplam maliyetin tek bir kurumun bütçesinde görünmemesine neden olabilir.

Daha sağlıklı bir karşılaştırma için kurumların merkezî yönetim bütçesindeki paylarının yanı sıra personel giderlerinin toplam harcamalara oranı, yatırım harcamalarının payı, hizmet başına maliyet ve ödenek kullanım oranı gibi göstergeler dikkate alınmalıdır. Bu göstergeler, kurumların yalnızca ne kadar kaynağa sahip olduğunu değil, kaynaklarını hangi alanlarda kullandığını da ortaya koyar. Bunun yanında faaliyet ve performans raporları, yapılan hizmetlerin kapsamını ve hedeflere ulaşma düzeyini değerlendirmeye yardımcı olur. Ancak hizmet sayısı gibi çıktılar, tek başına hizmet kalitesini veya maliyet-etkililiğini göstermez.

Bu nedenle Diyanet'in diğer kamu kurumlarıyla karşılaştırılması iki boyutta ele alınmalıdır: İlk olarak kurumun genel bütçe içerisindeki payı ve diğer idarelerle arasındaki ödenek farklılıkları incelenmeli; ardından kendi bütçesinin harcama dağılımı ve hizmet sonuçları değerlendirilmelidir.

3.2.3. Personel, Yatırım ve Din Hizmetleri Harcamalarının Dağılımı

Diyanet İşleri Başkanlığının bütçe yapısını değerlendirmek için ekonomik ve program sınıflandırmalarını birlikte incelemek gerekir. Ekonomik sınıflandırma kaynakların personel, mal ve hizmet alımları, cari transferler ve sermaye giderleri gibi hangi harcama türlerine ayrıldığını; program sınıflandırması ise bu harcamaların hangi hizmet amaçlarına yöneldiğini gösterir. Böylece bütçenin hem mali bileşimi hem de kurumsal faaliyetlerle ilişkisi ortaya konulabilir.

Diyanet'in 2025 yılı İdare Faaliyet Raporu'na göre toplam 129,7 milyar TL'lik harcamanın 110,2 milyar TL'si personel giderlerinden, 13,9 milyar TL'si sosyal güvenlik devlet primi giderlerinden oluşmuştur. Bu iki kalemin toplamı yaklaşık 124,1 milyar TL'ye, yani toplam harcamanın yüzde 95,7'sine karşılık gelmektedir. Mal ve hizmet alımları 3 milyar TL, cari transferler 870,3 milyon TL, sermaye giderleri ise 1,7 milyar TL düzeyindedir. 2027 yılı bütçe teklifinde de personel ve sosyal güvenlik giderleri için toplam yaklaşık 218,4 milyar TL öngörülmesi, personel ağırlıklı bütçe yapısının sürdüğünü göstermektedir.

Personel giderlerinin bütçedeki yüksek payı, Diyanet'in ülke geneline yayılmış hizmet ağı ve geniş insan kaynağıyla ilişkilidir. Bu nedenle söz konusu harcamalar değerlendirilirken yalnızca toplam tutara değil; personel sayısına, görev dağılımına, hizmet bölgelerine ve iş yüküne de bakılmalıdır.

Yatırım harcamaları ise bina, tesis, bakım, altyapı ve bilgi teknolojileri gibi alanlarda kurumsal kapasitenin geliştirilmesini sağlar. 2025 yılında sermaye giderlerinin toplam harcamalar içindeki payı yaklaşık yüzde 1,3 düzeyindedir. Bu oran, personel giderlerine kıyasla yatırım harcamalarının sınırlı bir yer tuttuğunu göstermektedir. Bununla birlikte yatırım ihtiyacı yalnızca harcama oranına göre belirlenemez; mevcut tesislerin durumu, bölgesel hizmet ihtiyacı, kullanım kapasitesi ve uzun vadeli işletme maliyetleri de dikkate alınmalıdır.

Program sınıflandırması, harcamaların hizmet alanlarına göre görünümünü tamamlar. 2025 yılında "Din Hizmetleri ve Yaygın Din Eğitimi" programı kapsamında yaklaşık 127 milyar TL harcama gerçekleşmiştir. Bu tutar, kurumun toplam harcamasının yaklaşık yüzde 97,9'una karşılık gelmektedir.

3.2.4. Mali Dengenin Değerlendirilmesi

Diyanet İşleri Başkanlığı, hizmetlerini büyük ölçüde genel bütçe kaynaklarıyla finanse eden bir kamu idaresidir. Bu nedenle mali dengesi, bir işletmedeki gelir-gider eşitliği üzerinden değil; tahsis edilen kamu kaynağının ne ölçüde planlı, verimli ve sürdürülebilir kullanıldığı üzerinden değerlendirilmelidir.

2025 yılı verilerine göre kurumun kendi gelirleri toplam harcamalarının yaklaşık yüzde 1,3'ünü karşılarken, harcamaların yüzde 98,7'si genel bütçe kaynaklarından finanse edilmiştir. Bu finansman yapısı tek başına bir sorun teşkil etmese de kamu kaynaklarının kullanımında hesap verebilirliği ve harcama gerekçelerinin şeffaf biçimde ortaya konulmasını zorunlu kılmaktadır. Zira kurumun bütçesi, toplumun tamamından toplanan vergilerle finanse edilmektedir.

Ödenek kullanımında ise 2025 yılında yaklaşık 130,15 milyar liralık yıl sonu ödeneğine karşılık 129,7 milyar lira harcama yapılmış, böylece kullanım oranı yüzde 99,6'ya ulaşmıştır. Ancak ödeneğin neredeyse tamamının kullanılması, kaynakların etkili değerlendirildiğini tek başına kanıtlamaz. Düşük kullanım oranı nasıl planlama veya uygulama eksikliklerine işaret edebiliyorsa, yüksek kullanım oranı da harcamaların gerekliliği ve elde edilen hizmet çıktıları incelenmeden başarı göstergesi kabul edilemez.

Mali dengenin değerlendirilmesinde yıl içindeki harcama eğilimleri de dikkate alınmalıdır. Diyanet'in Mali Durum ve Beklentiler Raporu'na göre 2024 yılının ilk altı ayında mal ve hizmet alım giderleri önceki yılın aynı dönemine kıyasla yaklaşık yüzde 54 artarken, bu kalemdeki ödenek kullanım oranı yüzde 34,5'ten yüzde 32,1'e gerilemiştir. Hac, Ramazan ve yaz Kur'an kursları gibi dönemsel faaliyetler harcamalarda dalgalanma yaratabildiğinden, bu verilerin aynı dönemler üzerinden karşılaştırılması ve artışların somut gerekçelerle açıklanması önemlidir.

Bu çerçevede Diyanet bütçesinin artış hızı, diğer kamu hizmetlerine ayrılan kaynaklarla ilişkisi ve yapılan harcamaların toplumsal karşılığı tartışılması gereken konular arasındadır. Özellikle bütçe artışlarının hangi hizmet ihtiyaçlarına dayandığı ve bu artışların ölçülebilir sonuçlar üretip üretmediği açıklığa kavuşturulmalıdır.

Bu doğrultuda mali sürdürülebilirliğin sağlanması için ödenek kullanım oranlarının yanı sıra yatırım projelerinin maliyet ve tamamlanma süreleri, bakım giderleri, yıl içi harcama değişimleri ve performans hedefleri düzenli olarak izlenmelidir. Temel mesele bütçenin ne kadarının harcandığından ziyade, harcanan kaynağın hangi ihtiyacı karşıladığı ve kamu yararına ne ölçüde karşılık geldiğidir. Mali disiplin, din hizmetlerinin kısıtlanmasını değil, bu hizmetlerin kamu kaynakları üzerindeki yükü gözetilerek etkin, hesap verebilir ve sürdürülebilir biçimde yürütülmesini esas almalıdır.

3.3. İç Kontrol ve İç Denetim Uygulamaları

İç kontrol, kamu kaynaklarının mevzuata uygun, güvenilir ve amaçlarına yönelik kullanılmasını sağlamak üzere harcama süreçlerine yerleştirilen önleyici mekanizmaların bütünüdür. Temelinde görevlerin ayrılığı ilkesi bulunur: Harcamaya karar veren, işlemi gerçekleştiren, ödemeyi yapan ve ön mali kontrolü yürüten kişiler birbirinden ayrılmalıdır. Böylece bir işlemin hem karar vericisinin hem de denetleyicisinin aynı kişi olması önlenir. Yetkilendirme, belge düzeni, satın alma süreçlerinin izlenebilirliği ve kayıtların doğruluğu da bu sistemin temel unsurlarıdır.

İç denetim ise kurumun faaliyetlerini risk odaklı biçimde inceleyen, yönetim süreçlerinin etkinliği ve mevzuata uygunluğu hakkında güvence ve danışmanlık sağlayan bir mekanizmadır. Sayıştay'ın 2023 yılı raporuna göre Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde iç denetim birimi kurulmuş ve 20 iç denetçi kadrosu öngörülmüştür. Kurumun faaliyet raporlarında gençlik faaliyetleri ve 4-6 yaş Kur'an kursları gibi hizmet alanlarının kamu iç denetim standartları çerçevesinde incelendiği, yıllık iç denetim faaliyet raporlarının İç Denetim Koordinasyon Kurulu'na gönderildiği belirtilmektedir.

İç denetimin yanı sıra müfettişler aracılığıyla teftiş ve inceleme faaliyetleri de yürütülmektedir. Kurum raporlarında ihbar ve şikâyetlerin incelenmesi, hac organizasyonunda kullanılan binaların ön denetimi, dini ihtisas merkezlerinin teftişi ve umre organizasyonunda görev alan seyahat acentelerinin denetimi yer almaktadır. Bu faaliyetler, denetimin yalnızca mali işlemlerle sınırlı kalmadığını, doğrudan din hizmetlerinin yürütülüşünü de kapsadığını göstermektedir.

Bununla birlikte mevcut denetim yapısının değerlendirilmesinde iki konu öne çıkmaktadır. İlk olarak, yaklaşık 143 bin personeli bulunan ve geniş bir merkez-taşra teşkilatına sahip Diyanet'te 20 iç denetçi kadrosunun kurumun denetim ihtiyacını karşılamaya yeterli olup olmadığı sorgulanmalıdır. İkinci olarak, iç denetim faaliyetlerine ilişkin kamuya açıklanan bilgiler ağırlıklı olarak faaliyet raporlarındaki özetlerle sınırlıdır. Denetim bulgularının

kapsamı, tespit edilen eksiklikler ve bunlara yönelik düzeltici işlemlerin sonuçları kamuoyu tarafından yeterince izlenememektedir.

3.4. Mali Şeffaflık

3.4.1. Bütçe Verilerinin Açıklığı ve Kamuoyunun Bilgilendirilmesi

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bütçe verileri; Merkezî Yönetim Bütçe Kanunu, stratejik plan, performans programı, faaliyet raporları ve Sayıştay denetim raporları aracılığıyla kamuoyunun erişimine açıktır. Bu nedenle temel mesele verilerin yayımlanmasından ziyade, sunulan bilgilerin anlaşılabilirliği ve kamu kaynaklarının kullanımını değerlendirmeye ne ölçüde imkân tanıdığıdır.

Mevcut raporlamada harcamalar ağırlıklı olarak ekonomik sınıflandırmaya göre gösterilmektedir. Personel, yatırım ve mal-hizmet giderleri takip edilebilse de cami hizmetleri, Kur'an kursları, yurt dışı faaliyetler ve eğitim hizmetlerinin ayrı maliyetleri yeterince görünür değildir. Harcamaların hizmet alanlarına göre de sınıflandırılması, bütçenin hangi ihtiyaçlara ne ölçüde kaynak ayırdığının anlaşılmasını sağlayacaktır.

Uluslararası Bütçe Ortaklığı'nın Open Budget Survey 2023 araştırmasında Türkiye, bütçe şeffaflığında 100 üzerinden 64, kamu katılımında 0, bütçe gözetiminde ise 61 puan almıştır. Rapora göre bütçe gözetimi planlama aşamasında yeterli düzeydeyken uygulama aşamasında zayıflamaktadır. Bu veriler Diyanet'e özgü olmayıp Türkiye'nin genel kamu mali yönetimi yapısını yansıtmaktadır.

Bu doğrultuda mali şeffaflığın geliştirilmesi için bütçe ve gerçekleşme verilerinin hizmet alanlarına göre de yayımlanması, büyük yatırımların maliyet ve ilerleme durumlarının açıklanması, performans hedefleriyle gerçekleşen sonuçların karşılaştırılması önem taşımaktadır.

3.4.2. Harcamaların İzlenebilirliği ve Raporlama Standartları

Harcamaların izlenebilirliği, kamu kaynağının tahsisinden ödeme aşamasına ve elde edilen hizmet sonuçlarına kadar bütün mali sürecin takip edilebilmesidir. Bu kapsamda harcama gerekçesi, onay, satın alma belgeleri, ödeme kayıtları ve ilgili faaliyet hedefleri arasında tutarlı bir kayıt zinciri bulunur. Ancak yalnızca yıl sonu harcamalarının açıklanması, kaynakların yıl boyunca nasıl kullanıldığını değerlendirmek için yeterli değildir. Aylık ve dönemlik gerçekleşme verileri de bu sürecin önemli bir parçasıdır.

OECD'nin Bütçe Şeffaflığı İçin İyi Uygulamalar İlkeleri, bütçe öncesi raporlardan yıl sonu değerlendirmelerine kadar düzenli raporlama aşamalarını tanımlar. IMF Mali Şeffaflık Kodu ise kamu kaynaklarının kullanımına ilişkin bilgilerin zamanında, karşılaştırılabilir ve kapsamlı biçimde sunulmasını esas alır. Bu standartlar doğrultusunda Diyanet'in mali

faaliyetlerinin yalnızca başlangıç ödenekleri ve yıl sonu gerçekleşmeleri üzerinden değil, yıl içindeki harcama dağılımlarıyla birlikte değerlendirilmesi önem taşır.

Raporlamanın kapsamı açısından Diyanet İşleri Başkanlığı ile Türkiye Diyanet Vakfı arasındaki iş birliği de dikkat çekmektedir. Kurumun vakıfla birlikte 149 ülkede yürüttüğü insani yardım ve sosyal faaliyetler geniş bir hizmet alanına karşılık gelmektedir. Bu faaliyetlerin finansmanında kamu kaynakları ile vakıf kaynaklarının payı, mali sorumlulukların dağılımı ve harcamaların hangi belgelerde gösterildiği açıkça ortaya konulmalıdır. Böylece ortak faaliyetlerin mali boyutu daha anlaşılır ve denetlenebilir hâle gelir.

Sonuç olarak harcamaların izlenebilirliği, yalnızca mali kayıtların tutulması değil, kamu kaynağının hangi amaçla kullanıldığının ve ne tür sonuçlar doğurduğunun açıkça görülebilmesidir. Raporlamanın niteliği de yayımlanan belge sayısıyla değil, bu bilgilerin hesap verebilirliğe ve kamu denetimine sağladığı katkıyla ölçülür.

3.4.3. Şeffaflık Alanındaki Eksiklikler ve Gelişim İhtiyaçları

Mevcut raporlama yapısındaki temel gelişim ihtiyacı, mali bilgilerin kapsamını genişletmek ve hesap verebilirliği somut göstergelerle güçlendirmektir. Özellikle harcamaların hizmet alanlarına göre maliyetini, personel dağılımını ve bütçe kaynaklarıyla elde edilen sonuçları birlikte değerlendirmeye imkân veren veriler öne çıkmaktadır.

İlk olarak, hizmet bazında maliyet ve performans göstergeleri geliştirilmelidir. İbadet hizmetleri, Kur’an kursları, hac ve umre, yayıncılık ve yurt dışı faaliyetleri için ayrılan kaynakların yanında hizmet başına maliyet, faaliyet kapasitesi ve memnuniyet gibi göstergeler de değerlendirilmelidir. Böylece faaliyetlerin yalnızca niceliksel büyüklüğü değil, kaynak kullanımındaki etkinliği de ortaya konulabilir. Personel giderlerinin unvan, görev yeri ve norm kadro dağılımında gösterilmesi de istihdam yapısının mali boyutunu daha anlaşılır kılar.

İkinci olarak, Diyanet ile Türkiye Diyanet Vakfı arasında yürütülen ortak faaliyetlerin mali çerçevesi belirginleştirilmelidir. Vakfın hukuki ve mali bağımsızlığı korunarak kamu kurumuyla ortak gerçekleştirilen projelerin finansman kaynakları, kamu ve vakıf katkıları ile harcama sorumlulukları ayrı biçimde gösterilmelidir. Bu ayrım, ortak faaliyetlerin mali boyutunun doğru değerlendirilmesini sağlar.

Üçüncü olarak, denetim sonuçlarının takibi kurumsal hesap verebilirliğin bir parçası hâline getirilmelidir. Sayıştay tarafından tespit edilen bulgulara idarenin verdiği yanıtlar, alınan düzeltici tedbirler ve bunların tamamlanma durumu izlenebilir biçimde sunulmalıdır.

Son olarak, bütçe süreçlerine uzmanların ve sivil toplum temsilcilerinin katkı sunabileceği danışma mekanizmaları oluşturulmalıdır. Açık Bütçe Araştırması'nda Türkiye'nin kamu

katılımı alanında aldığı sıfır puan, bu alandaki kurumsal eksikliği ortaya koymaktadır. Diyanet'in mali yönetimi açısından da uzman görüşlerinin ve kamu geri bildirimlerinin değerlendirilmesi, bütçe tercihlerinin daha geniş bir perspektifle ele alınmasına katkı sağlayabilir.

3.5. Mali Yönetimin Yeniden Yapılandırılması

3.5.1. Bütçe Tahsislerinde Kriterlerin Belirlenmesi

Bütçe tahsislerinde temel sorun, kaynakların yalnızca önceki yılın ödenekleri üzerine eklenen artışlarla belirlenmesidir. Bu yaklaşım mevcut harcama yapısını sürdürürken değişen hizmet ihtiyaçlarını ve yeni öncelikleri yeterince yansıtmayabilir. Kriter temelli bir tahsis sistemi ise kaynak dağılımını ihtiyaç, maliyet, hizmet kapasitesi ve beklenen sonuçlar üzerinden gerekçelendirilebilir hâle getirir.

Diyanet bütçesinde öncelikle temel din hizmetleri (ibadet, vaaz ve Kur'an kursları) ile yayıncılık, yurt dışı faaliyetler ve sosyal projeler gibi diğer hizmet alanlarının ayrı programlar altında izlenmesi önem taşır. Böylece her alanın bütçedeki payı, harcama gerekçesi ve kurumsal önceliği daha açık değerlendirilir. Personel ödeneklerinde ise hizmet verilen nüfus, ibadethane sayısı, coğrafi koşullar ve mevcut personelin iş yükü esas alınarak norm kadro ve ihtiyaç dengesi gözetilmelidir.

Tahsis kararlarında öne çıkan diğer ölçütler şunlardır:

- Hizmet ihtiyacı ve erişim

Nüfus, başvuru yoğunluğu, coğrafi uzaklık ve mevcut hizmet kapasitesi.

- Maliyet ve sürdürülebilirlik

Yatırımın başlangıç maliyetinin yanı sıra bakım, işletme ve personel giderleri.

- Performans

Her hizmet alanı için ölçülebilir çıktı ve sonuç hedefleri.

- Reel bütçe artışı

Enflasyon ve ücret kaynaklı zorunlu artışların ötesindeki bütçe genişlemesinin yeni hizmet veya somut hedeflerle gerekçelendirilmesi.

- Çok yıllı planlama

Ödeneklerin kaynak sınırları ve hizmet hedefleriyle ilişkilendirilmesi

Bu kriterlerin bütün harcama türlerine aynı biçimde uygulanması yerine personel giderleri, rutin hizmetler, acil bakım ve büyük yatırımlar için farklı değerlendirme yöntemleri kullanılmalıdır. Nicel veriler, hizmet ihtiyacına ilişkin nitel gerekçelerle desteklenmelidir.

Bütçe tahsisinde esas alınan yaklaşım, önceki yılın harcamasını otomatik olarak sürdürmek değil, her bütçe döneminde mevcut ihtiyaçları ve öncelikleri yeniden değerlendirmek olmalıdır. Böylece kaynak dağılımı hem mali sınırlarla uyumlu hem de hizmet gerekçeleri bakımından açıklanabilir bir yapıya kavuşur.

3.5.2. Yeniden Yapılandırmanın Sınırları: İdari Özerklik, Hizmetin Niteliği ve Uygulanabilirlik

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın mali yönetimini yeniden yapılandırırken temel mesele, kamu kaynaklarının denetimi ile kurumun din hizmetlerini yerine getirme yetkisi arasındaki sınırın korunmasıdır. Mali denetim; ödeneğin hukuka uygun kullanımını, harcamanın gerekçesini ve sonuçlarını kapsar. Buna karşılık dinî yorum, fetva ve vaaz içeriği gibi alanlar mali denetimin konusu değildir. Din İşleri Yüksek Kurulu'nun kararlarının mali denetim gerekçesiyle içerik denetimine açılması, idari denetim ile dinî uzmanlık alanı arasındaki ayrımı belirsizleştirir. Bu nedenle mali sorumluluk ile dinî hizmetin içeriğine ilişkin kurumsal yetki birbirinden ayrı değerlendirilmelidir.

Bir diğer sınır, hizmet niteliğinin yalnızca sayısal göstergelerle ölçülememesidir. Cami ve Kur'an kursu sayısı, faaliyet yoğunluğu veya ulaşılan kişi sayısı hizmet kapasitesini gösterir; ancak manevi destek, vaazın niteliği ve cemaatle kurulan ilişkinin kalitesini tek başına açıklamaz. Performans bütçelemesinde de ölçülebilen çıktıların asıl hedefe dönüşmesi riski tartışılmaktadır. Bu nedenle nicel göstergeler, uzman değerlendirmeleri ve hizmet alanların geri bildirimleriyle birlikte ele alınmalıdır.

Reformun uygulanabilirliği ise mevcut harcama yapısıyla doğrudan ilişkilidir. Bütçenin yaklaşık yüzde 95'inin personel giderleri ve sosyal güvenlik primlerinden oluşması, kısa vadeli tasarruf alanını daraltmaktadır. Kadro azaltımı ve personel statülerinin değiştirilmesi de hukuki, idari ve mali sonuçlar doğurur. Dolayısıyla yeniden yapılandırmanın yalnızca harcama kısıntısına dayandırılması gerçekçi değildir. Veri altyapısının geliştirilmesi, personelin eğitimi ve yeni raporlama sistemleri de ek maliyet ve kurumsal kapasite gerektirir.

Bu sınırlar reformun kapsamını ortadan kaldırmaz; uygulanma yöntemini belirler. Öncelikle veri standartları oluşturulması, ardından belirli harcama alanlarında pilot uygulamalar yürütülmesi ve sonuçlara göre kapsamın genişletilmesi daha gerçekçi bir yaklaşımdır. Şeffaflık kapsamında kişisel veriler ve güvenlik açısından hassas bilgiler korunurken bütçe ve harcama bilgileri kamu denetimine açık kalmalıdır. Temel ilke, din hizmetlerinin özgün niteliğini korurken kamu kaynaklarının kullanımını denetlenebilir ve gerekçelendirilebilir hâle getirmektir.

3.6. Uluslararası Yaklaşımlar

3.6.1. Farklı Ülkelerde Din Hizmetlerinin Finansmanı

Din hizmetlerinin finansmanı, ülkelerin devlet-din ilişkilerine ve tarihsel yapılarına göre farklılaşır. Karşılaştırmada öne çıkan örnekler, kamu desteğinin doğrudan bütçe ödeneği, üyelik temelli vergi, mükellef tercihi veya sınırlı kamu desteği biçimlerinde düzenlendiğini gösterir.

- Fransa

1905 tarihli Ayrılık Yasası, devletin dinî kurumları tanımaması, görevlilerini maaşa bağlamaması ve ibadet faaliyetlerini doğrudan finanse etmemesi ilkesini getirir. Bununla birlikte kamu kurumlarındaki dinî danışmanlık hizmetleri için harcama yapılabilir. Alsace-Moselle bölgesinde ise 1905 Yasası uygulanmaz ve farklı bir dinî finansman rejimi geçerlidir.

- Almanya

Tanınmış kamu tüzel kişiliğine sahip dinî topluluklar, üyelerinden kilise vergisi alabilir. Vergi, gelir vergisine ek olarak eyalete göre yüzde 8 veya 9 oranında uygulanır ve genel olarak vergi daireleri aracılığıyla tahsil edilir. Böylece finansman, doğrudan genel bütçe ödeneğinden ziyade üyelik ve gelir düzeyiyle ilişkilendirilir.

- İtalya ve İspanya

İtalya'da "otto per mille" sistemiyle gelir vergisinin yüzde 0,8'i, mükellefin tercihine göre Katolik Kilisesi'ne, anlaşmalı diğer dinî topluluklara veya devlete ayrılır. Tercih bildirilmemesi hâlinde pay, açıklanan tercihler doğrultusunda dağıtılır. İspanya'da ise mükellefler gelir vergilerinin yüzde 0,7'sini Katolik Kilisesi'ne aktarılmak üzere seçebilir; bu tercih vergi yükünü artırmaz.

- Amerika Birleşik Devletleri

Dinî kuruluşlar genel olarak kendi bağışları ve özel kaynaklarıyla faaliyet gösterir. Vergi muafiyetleri dolaylı destek niteliğindedir. Kamu hibeleri ise ibadet ve dinî öğretim gibi faaliyetlere değil, şartları karşılayan kuruluşların yürüttüğü din dışı sosyal hizmetlere yöneltilebilir.

- Yunanistan ve Fas

Yunanistan'da Ortodoks din görevlilerinin maaşları devlet tarafından karşılanır. Fas'ta ise Evkaf ve İslami İşler Bakanlığı; camilerin yönetimi, din görevlilerinin eğitimi, dinî eğitim ve ibadet hizmetlerinin koordinasyonunda doğrudan sorumludur.

3.6.2. Uluslararası Uygulamaların Türkiye İçin Değerlendirilmesi

Almanya'nın üyelik temelli kilise vergisi, Fransa'nın devlet ile din arasındaki ayrılık ilkesi ve İtalya-İspanya'nın mükellef tercihine dayalı finansman sistemi, farklı anayasal ve kurumsal yapılara dayanmaktadır. Türkiye'de ise Diyanet İşleri Başkanlığı, belirli bir dinin hizmetlerini ülke genelinde yürüten ve genel bütçeden finanse edilen anayasal bir kamu kurumudur. Bu yapı, Türkiye'yi özellikle devlet finansmanının sürdürüldüğü Yunanistan, Belçika ve Fas gibi örneklere yaklaştırmaktadır. Bununla birlikte söz konusu ülkelerden ayrışan temel nokta, finansmanın kapsamından ziyade siyasi ve mali hesap verebilirliğin kurumsal düzeyidir.

Modellerin Türkiye açısından uygulanabilirliği değerlendirildiğinde, Almanya örneği örgütlü dinî üyelik yapısının bulunmaması nedeniyle düşük aktarılabilirliğe sahiptir. İtalya-İspanya modeli mükellef tercihine dayalı finansman bakımından alternatif sunsa da mevcut anayasal ve hukuki düzenlemelerde kapsamlı değişiklik gerektirir. Fransa'nın katı ayrılık modeli ise Diyanet'in anayasal konumu ve mevcut kurumsal yapısıyla bağdaşmamaktadır. Dolayısıyla Türkiye açısından öncelikli mesele, finansman modelini doğrudan değiştirmekten ziyade mevcut sistemin mali denetim ve hesap verebilirlik kapasitesini geliştirmektir.

Bu doğrultuda üç politika alanı öne çıkmaktadır. İlk olarak, bütçe tahsislerinin hangi ihtiyaç ve ölçütlere göre yapıldığı açıklanmalı; harcamalar karşılaştırılabilir raporlarla kamuoyuna sunulmalıdır. İkinci olarak, Sayıştay denetim bulgularının takibi ve yatırım harcamalarının uzun vadeli maliyetlerinin değerlendirilmesi kurumsal standart hâline getirilmelidir. Üçüncü olarak, Diyanet hizmetlerinin kapsamı ve finansmanının yalnızca mevcut yapıyla sürdürülmesi mi, farklı inanç gruplarını da içerecek biçimde genişletilmesi mi, yoksa tercih esaslı bir sisteme yaklaştırılması mı gerektiği ayrıca tartışılmalıdır.

3.7. Siyasi Perspektif

- Hükümetin Perspektifi

Hükümet, Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesine yönelik eleştirilerin kurumun faaliyet kapsamını ve harcamaların niteliğini yeterince dikkate almadığını savunmaktadır. Diyanet bütçesinin genel bütçe içerisindeki payının sınırlı olduğunu, harcamaların büyük bölümünün personel giderleri ve sosyal güvenlik primlerinden oluştuğunu vurgulamaktadır. Bu yaklaşımda Diyanet'in ülke genelindeki teşkilat ağı, din hizmetlerinin sürekliliği ve yurt dışındaki faaliyetleri bütçenin temel gerekçeleri olarak sunulmaktadır. Ayrıca bütçenin TBMM tarafından kabul edilen kanun çerçevesinde kullanıldığı ve Sayıştay denetimine tabi olduğu belirtilmektedir.

Hükümetin temel savunusu, mevcut finansman modelinin kamu hizmetinin kapsamı ve kurumsal ihtiyaçları bakımından gerekli olduğudur. Bununla birlikte bütçenin denetleniyor olması, kaynakların ne ölçüde verimli kullanıldığı veya hizmetlerin farklı inanç gruplarının ihtiyaçlarını ne ölçüde karşıladığı sorularını tek başına yanıtlamamaktadır. Nitekim faaliyet ve hizmet sayılarının açıklanması, harcamaların maliyet-etkililiğinin değerlendirilmesiyle aynı şey değildir.

- Muhalefet Perspektifi

Muhalefet, Diyanet bütçesini öncelikle kamu kaynaklarının dağılımı, inanç özgürlüğü ve eşit yurttaşlık ilkeleri üzerinden eleştirmektedir. Temel itiraz, bütün vatandaşların vergileriyle finanse edilen bir kurumun hizmetlerinin ağırlıklı olarak Sünni İslam anlayışı çerçevesinde yürütülmesidir. Bu durumun Alevi yurttaşlar başta olmak üzere farklı inanç gruplarının ve inançsız vatandaşların eşitliği bakımından sorun oluşturduğu savunulmaktadır. Bu çerçevede

AİHM kararlarının uygulanması ve kamu hizmetlerinin inançlar karşısında eşitlik ilkesine uygun hâle getirilmesi talep edilmektedir.

Muhalefetin diğer eleştirileri, bütçenin büyüklüğünden ziyade kullanım biçimine yönelmektedir. Personel harcamalarının yüksekliği, atamalarda liyakat ilkesi, bütçe dışı gelirler, bağışlar ve vakıflar aracılığıyla yürütülen faaliyetlerin mali denetimi sorgulanmaktadır. Ayrıca Diyanet'in geniş teşkilat yapısının daha verimli kullanılması ve harcamaların ayrıntılı biçimde kamuoyuna açıklanması istenmektedir.

Bununla birlikte farklı kamu kurumlarının bütçeleri üzerinden yapılan doğrudan büyüklük karşılaştırmaları, hizmet kapsamı ve harcama yapısı dikkate alınmadığında tek başına yeterli bir değerlendirme sunmamaktadır. Ayrıca mevcut sisteme yöneltilen eleştirilerin yanında, alternatif finansman modelinin hangi kurumsal ve hukuki esaslarla uygulanacağı da açıklığa kavuşturulmalıdır.

3.8. Gündem Maddesine Dair Cevaplanması Gereken Sorular

1. Diyanet'in mevcut bütçesi, kurumsal ihtiyaçlarıyla orantılı mıdır?

2. Bütçe tahsislerinde hangi kriterler esas alınmalıdır?

3. Diyanet bütçesinin diğer kamu kurumlarıyla karşılaştırılmasında hangi ölçütler kullanılmalıdır?

4. Bütçenin %95,7'sinin personel ve sosyal güvenlik giderlerinden oluşması tasarruf ve reform imkânını nasıl sınırlar?

5. Manevi etkisi sayısallaştırılamayan din hizmetlerinde performans nasıl ölçülür?

6. Hizmet bazlı raporlama (cami, Kur'an kursu, hac-umre, yurt dışı) getirilmeli midir?

7. Diyanet'in iç denetim mekanizmaları yeterli midir?

8. Mali şeffaflığı ve hesap verebilirliği artırmak için hangi yasal ve kurumsal reformlar yapılmalıdır?

9. Diyanet İşleri Başkanlığı ile Türkiye Diyanet Vakfı arasında yürütülen ortak faaliyetlerde kamu kaynakları, bağışlar ve vakıf gelirleri arasındaki mali ayrım ve denetim nasıl sağlanmalıdır?

10. Mali denetim ile Diyanet'in dinî ve idari özerkliği arasındaki sınır nasıl korunmalıdır?

11. Mali şeffaflık ve hesap verebilirlik standartları geliştirilirken Diyanet'in idari yetkisi, dinî hizmetlerin özgün niteliği ve dinî kararların bağımsızlığı nasıl korunmalıdır?

12. Kamu kaynaklarıyla finanse edilen din hizmetlerinde inanç grupları arasında eşitlik nasıl sağlanmalıdır?

13. Uluslararası finansman modellerinden Türkiye'ye uyarlanabilecek uygulamalar nelerdir?

14. Diyanet'in mevcut finansman modeli korunmalı mı, değiştirilmesi değerlendirilmeli midir?

15. Mükellef tercihi veya farklı inanç gruplarını kapsayan alternatif finansman modelleri değerlendirilmeli midir?

KAYNAKÇA

https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2025/12/1-2026-Yili-Merkezi-Yonetim-Butce-Kanunu.pdf

https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2026/09/Orta-Vadeli-Program_2027-2029-Basin-Duyurusu_06092026.pdf

https://stratejigelistirme.diyanet.gov.tr/Documents/2024-2028%20Stratejik%20Plan.pdf

https://stratejigelistirme.diyanet.gov.tr/Documents/2025%20Y%C4%B1l%C4%B1%20Faaliyet%20Raporu.pdf

https://www.sayistay.gov.tr/reports/download/NaQ5KnboqB-diyanet-isleri-baskanligi

https://internationalbudget.org/wp-content/uploads/IBP-OBS-Global-Report-2023-v4-Final-Artwork.pdf

https://legalinstruments.oecd.org/public/doc/319/319.en.pdf

https://www.mevzuat.gov.tr/

https://www.tbmm.gov.tr/

https://www.resmigazete.gov.tr/

https://www.imf.org/en/home